

Várszegi Asztrik: A 20. század magyar történelme Szent Márton hegyéről szemlélve (impulzusok, provokációk történelemtanárok számára)

Fellengzősnek tűnhet a vitaindító címe, ám nem rendkívülről kívánnék beszélni, csupán vergődéseinkről akarok szólni, ahogy Önök is, tanári hivatásukban vergődnek: miként adjuk tovább értékeinket a fiataljainknak, a következő nemzedéknek. Nem szisztematikus előadásra készültem, hanem arra, hogy egy-egy impulzust adjak, netán provokáljak. Felkészülésként elolvastam a Történelemtanárok Egylete tevékenységéről szóló publikációkat, internetes lapjukat, több tanulmányt. Tisztelettel adózom törekvéseiknek és munkájuknak, magam csak sajnálhatom, hogy nem tudok ezzel a szakterülettel intenzíven foglalkozni.

1964 januárjában, soproni gimnazistaként igazgatóm berendelt az irodájába, és azt mondta: „Hallottam – a BM mondta neki –, hogy maga Pannonhalmára, bencés szerzetesnek készül. Hogy gondolja maga, hogy ott történelmet fog tanítani, ez a legmarxistább tantárgy!?” „Úgy, ahogy a bencések Pannonhalmán” – volt a válaszom. 18 évesen mi mást válaszolhattam volna? Széttépte az egyetemi jelentkezésemet, és azt mondta, hogy ilyen szemléletmóddal nem lehetek tanár Magyarországon. Szerzetes lettem, és csak évekkel később, a teológia és a katonai szolgálat után, 1971-ben jutottam be a Bölcsészkarra, történelem és német nyelv szakosként. Közel 20 évig tanítottam tárgyaimat, ma a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola keretén belül bencés rendtörténetet tanítok. Idén két hónapos modulban, hit-tan keretében 20. századi egyháztörténetet tanítottam a 12. osztályokban. Amikor készültem erre az előadásra, akkor a tanítványaimnak is feltettem azokat a kérdéseket, amiket Önök nekem: mit gondolnak a múlttól, a terjedő mítoszokról.

A problémák egy része antropológiai jellegű: mit gondolunk az emberről? Ki az ember? Meggyőződésem, hogy nem elég a homo sapiens megjelölés, más is, de a homo religiosus megjelölést is feltétlen alkalmaznunk kell az emberre, különben nem tudunk róla beszélni, őt saját történetében helyesen értelmezni. Ez a sík kimarad, kimaradt az oktatásból.

További gond a családi kapcsolatok meglazulása. Gyerekkorom nagy élménye az, hogy akár egészséges, akár beteg volt a nagypapa, ott ült az ágy szélén és mesélt. Ha nem ő, akkor a nagymama. Az első világháború, a kommün, a két világháború közötti kor és a háború az ősi zsidó–keresztény modellt követve ment át az életembe: kérdezd meg atyáidat, és ők elmondják neked. A diákjaim tegnap este azt mondták, hogy ez számukra szinte kimaradt. A szülők jelentős része a közelmúltól nem is kívánt mesélni; itt egy tradíciószakadás

történt. A gyermekek a szocializmus évtizedeiben abban nőttek fel, hogy „apám fél, még otthon sem mer beszélni”. Ehhez jött az egyoldalú munkakalkötöttség; a társadalom apátlanná, sokszor anyátlanná vált.

A mai bolondériák előzményeivel már a Kádár-korban találkozhattam. Egyszer például, mikor Pannonhalmán tanítottam, meglátogatott Zakar András atya, Mindszenty bíboros úr egykori, börtönviselt titkára, és közölte: „Jöttem, Asztrik, megnézem a pannonhalmi koronázópalástot, mert ott, a Mandorlában, annak a két oroszlának sumer vonásai vannak.” Macskáinknak is már sumér vonásai vannak? Később aztán megismertem ezt az egész fantazmagóriát, az egész irodalmát beszereztem, és tájékozódtam. Meg kellett állapítanom, hogy a diktatúra idejében ez a „sumerológia” szellemi menekülési útvonal volt. Nyilván sokaknak, hiszen még az egyetemen egyszer, meglepetésemre Gaál Ernő professzor – aki ismert még Győrből – azt mondta nekem: „Imre, maga itt? Nem ám, hogy mint valami öreg pap, itt behülyül és sumerológus lesz.” Megnyugtathatom Önöket, nem tértem át a „sumér hitre”.

Ma más a helyzet. Egy elmúló világ összeomlása, szellemi romok között élünk. A felvilágosodás, a hivatalos állami ideológia nyomán az emberek, a fiatalok többsége hitt a tudományban, a haladásban: történelemoktatásunk azt sugallta, hogy a haladó erők győztek. Ez megdőlt, és nyomában ideológiai vákuum keletkezett, ide türemkednek be a tetszetős elméletek. Egy fiatalnak önazonosságához eszményekre, eszmékre, lenne szüksége. De a mai világ bonyolult, amire az egyszerű ember egyszerű, fekete-fehér magyarázatot kér. Mivel bonyolult magyarázatra nagyon kevesen képesek, téveszmékhez nyúlnak. Egy mítosz, egy egyszerű elmélet (akár összeesküvés-elmélet) megragadhatóbb, hihetőbb: megélt tehetetlenségünket másra, másokra hárítjuk: azt mondjuk, összeesküsznek ellenünk.

Ma általános a bizalomvesztés, érvényesül a Pintér-axióma (Pintér Ambrus bencés tanár rendtársam megfogalmazása): az embereket a tények nem befolyásolják az ítéletalkotásban. Azt hallják, amit hallani akarnak, és nem a valóságot.

Igaznak tartom Kende Péter szociológus diagnózisát: Magyarországon kétféle hit jellemző. A többség a magyarok istenében hisz, és csak egy kisebbség hisz Jézus Krisztus Istenében. A keresztény történeti felekezeteknek az utóbbit kell hirdetni: Kelet-Közép-Európa nacionalizmusai a nemzetek kollektív narcizmusának kifejeződésai, semmi közülük a kereszténységhez. A nemzeti feszültségek forrásai is e helytelen eszmevilágból erednek. Ez nem érinti nemzeti hagyományainkat, a nemzet értékeit, egészséges önbizalmát.

A problémák további forrása, a közelmúlt feldolgozatlansága: osztársadalmi probléma, mindenki fél. A *Hitvallók és ügynökök* című film kommentárjában tapintatosan elmondtam véleményemet: a múlt bevallása nélkül nincs megtisztulás. Amíg a közelmúlt tisztázatlan, addig a történelmi tények fele,

háromnegyede elhallgatható, és nem tudunk tiszta lappal, nyitottabban a jövő felé fordulni.

Az, hogy miként lehet integrálni a kereszténység központi értékeit iskoláinkba a mai internetkultúrában, külön fejezetet érdemelne. Amikor 30 évvel ezelőtt a tanítást kezdtem, a gyerekeknek rengeteg buta kérdésük volt, amit mind a televízióból vettek. Egyszerűen versenyképtelen voltam ezzel szemben. Ma ezt a szerepet az internet vette át. Külön kellene tanítani, hogy a mai fiatalok hogyan igazodjanak el az internet világában, szempontokat adni ahhoz, hogy szelektálni tudjanak.

A történelem ideológiai tárgy volt, és nem szabad, hogy az is maradjon. Hisz akkor érvényesül továbbra is az, amit diákjaim mondtak: „Ha mondják sem hisszük el, sőt, ha ők mondják, még az ellenkezőjét sem hisszük... lázadó nemzet voltunk, vagyunk...” Megfogalmazták, hogy a politikát messze kell űzni a történelemtanítástól is, mert hihetetlenül zavaró faktum. Nagy baj lenne, ha nem az értékek, nem a tárgyilagosság, hanem a pártok ideológiai szerint íródnának újra történelmeink. A gyerekek azt mondták tegnap: a történelemtanárnak motiválnak kell lenni, hogy maga is mozdítani, motiválni tudjon. Ez nagyon fontos, de veszélyei is vannak. Amikor úgy éreztem, hogy a gyerekek egy szavamra elhordanák a pannonhalmi klasszicista tornyot, akkor felmerült bennem: nagyon meg kell fontolnom, hogy mit mondok nekik. Tehát nem szabad ideologizálni vagy úgy befolyásolni, hogy ne tehessen másképp, hanem lehetővé kell tenni, hogy több oldalról tudja körüljárni a dolgot, egyfajta tárgyilagossággal és humorral relativizálva megadni neki a szabadságot, hogy amikor abba a helyzetbe kerül, akkor dönteni tudjon.

Katolikus püspöki karunk a katolikus körökben is megjelenő táltos-, sámánkultusszal kapcsolatban körlevélben figyelmeztette híveit arra, hogy egy korábbi világnézet visszaszivárgásáról van szó, ami káros az egyház és a társadalom számára. Ezzel provokáltunk minden olyan magyar értelmiségit, aki úgy gondolta, hogy a kereszténység és ez a fajta, pogány gondolkodás összeegyeztethető. Szellemi vihar keletkezett ennek nyomán a magyar társadalom egy részében.

Az antiszemitizmus problematikája állandó világegyházi jelenség, pápák emelik fel szavukat ellenében. Nálunk már néha patológikus. Nagy probléma a magyarországi keresztények számára, hogy a II. vatikáni zsinat gondolkodásmódja (a Nostra aetate zsinati tanítás) a diktatúra idején, dupla szűrővel érkezett meg Magyarországra, és hiába vagyunk szabadok most, nagyon nehezen megy át a dialóguskészség, a kiengesztelődség gondolata. Holott ennek nagyon biztató jelei vannak a világvallások területén, a nemzetiségekkel való kiegyezésben, illetve közös út keresésében a Kárpát-medencében. A zsidósággal való ez a fajta gondolkodásmód, amit a II. vatikáni zsinat képvisel, sajnos még mindig

nem ment át sem az egyházi, sem a világi tudatba. Mi, Pannonhalmán még arra törekszünk (például a Cultura Nostra Kárpát-medencei középiskolás versenyyel, ahol évente háromszáz fiatal jelenik meg és versenyez), hogy egy tisztultabb magyar történelmi tudatot közvetítsünk a fiatalok számára.

Néhány évvel ezelőtt a római Nevelési Kongregáció dokumentumot adott ki a szerzetesiskolák számára. Ebben olvasható: „Sok szerzetestanár joggal mondhatja, hogy az a kezdeti képzés, amelyet kaptak, nem készítette fel őket a mai kihívásokkal való szembenézésre, sem arra, hogy olyan válaszokat adjanak ezekre, amelyet ma tőlük várnak. Ez nem menti fel őket azon kötelességük alól, hogy törekedjenek teljes mélységében megélni ezt a korszakot.”

Kérem, alkalmazzák ezt saját szellemiségük, tanári küldetésük viszonyai között!

Kovács Mónika: A német múltfeldolgozás és tanulságai

Németországot – és ilyenkor az egykori Nyugat-Németországra gondolnak – a múltfeldolgozás szakértőjeként és modelljeként szokás emlegetni. Azonban korántsem tűnik teljesen problémamentesnek a múlttal való szembenézés története, ha közelebbről vesszük szemügyre.²

Aleida Assman² a nyugatnémet kollektív emlékezet három szakaszát különbözteti meg a holokauszttal és más nemzetiszocialista bűnökkel kapcsolatban. Az '50-es éveket a politikai deklarációk időszakaként írja le, amikor a hivatalos emlékezet szintjén kialakult a beismerés és megemlékezés rituáléja, ugyanakkor ez nem került semmilyen kapcsolatba a személyes (önéletrajzi) emlékekkel.

A '60-as évek – egy új generáció öntudatra ébredésének korszaka – az aktív kérdés, kutatás és tanulás jegyében zajlott. Ez volt a családi, jogi és történelmi „felvilágosodás” ideje. Mivel a múlttal való szembenézés igénye elsősorban a következő (és nem a szemtanú) generációtól származott, ezeket az éveket pontosabb a múlttal való tanulás időszakának nevezni és nem az emlékezésének. A történetek az aktív kutatás révén kapcsolódtak konkrét személyekhez és helyekhez, akik és amik ezáltal személyessé váltak.

A harmadik, jelenlegi szakaszban, amelyet a holokausztra való emlékezés egyetemessé válása, illetve globalizációja jellemez, ismét a történeteknek egy általánosított, konkrét – és ismerős – személyektől és helyektől elszakított változata került a középpontba. Assman szerint az emlékezet globalizációja mellett

¹ Mary Fulbrook: *A német nemzeti identitás a holokauszt után*. Helikon Kiadó, Budapest, 2001

² Aleida Assman: Személyes visszaemlékezés és kollektív emlékezet Németországban 1945 után. In: Kovács Mónika (szerk.): *Holokauszt: történelem és emlékezet* HAE–Jaffa Kiadó, 2005. 355–365.